



TIJORAT BANKLARI ORQALI REAL SEKTOR KORXONALARI  
INVESTITSIYAVIY FAOLIYATINI  
MOLIYALASHTIRISH

Radjapov Muhammadjon Ergash o'g'li  
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

**Annotatsiya:** O'zbekiston Respublikasida olib borilyotgan islohatlar ularning investisiyalarga ochib berayotgan o'rni ularni to'g'ri joylarga ishlatish ularni qay darajada qabul qilish va ularni samarali ishlatish yolarini yoritish mumkun. Hozirgi kundagi investisiyalarni qaysi sohalarga ko'proq kiritilyotgani va qancha miqdorda kiritilayotgani va bu mablag'larni olish tartiblari haqida aytib o'tamiz.

**Kalit so'zlar:** real sektor, investitsiya siyosati, investitsiya faoliyati, asosiy kapital.

Iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalar yetakchi rol o'ynaydi, chunki investitsiya orqali korxonalarining kapital jamg'arilishiga, natijada mamlakatning ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish va iqtisodiy o'sishga erishiladi. Shuning uchun mamlakat iqtisodiyotiga ko'proq investitsiya jalb qilish va ulardan samarali foydalanish muhim hisoblanadi.

Rivojlangan iqtisodiyotda tijorat banklari o'z faoliyatini doimiy ravishda o'sib boruvchi raqobat sharoitida amalga oshiradilar. Ular o'zaro va boshqa kredit-moliya muassasalari bilan, shu jumladan, oxirgi vaqtda taklif etilayotgan har xil yangi xizmat turlarini amalga oshiruvchi xorijiy banklar bilan raqobatlashadilar.

Qattiqqo'l raqobat sharoitida tijorat banklari faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri investitsion faoliyat hisoblanadi. Investitsiya xususiy, davlat korxonalari va tashkilotlari qimmatli qog'ozlariga uzoq muddatga qo'yilgan mablag'lardir. Tijorat banklari krediti investitsiyadan quyidagi xususiyatlari bilan farq qiladi: birinchidan, bank kredit berganda, bank mablag'larini nisbatan qisqa vaqt ichida foydalanishga beradi va kredit summasi hamda u bo'yicha foiz stavkasini o'z vaqtida qaytarishni talab qiladi. Investitsiyada esa qo'yilgan mablag'lar (qo'yilmalar) hali o'z egasiga qaytib kelishidan oldin uzoq davr mobaynida bankka daromad olib kelishini bildiradi; ikkinchidan, bank kreditida kredit munosabatlarini yuzaga keltirish bo'yicha tashabbus qarz oluvchi tomonidan



o'rtaga tashlanadigan bo'lsa, investitsiyada esa qimmatli qog'ozlar bozorida aktivlarni sotib olishga intiluvchi tijorat banki tashabbus ko'rsatadi; uchinchidan, bankning kredit shartnomasida bank kam miqdordagi kreditorlar orasida asosiydir. Investitsion shartnomalarda esa tijorat banki ko'plab kreditorlardan biridir; to'rtinchidan, bank kreditida bank va qarz oluvchi bevosita kredit shartnoma orqali bog'langan bo'lib, ularning faoliyatiga hech kim aralashmaydi. Investitsiyada esa turli xil qimmatli qog'ozlar orqali korxonalar, tashkilotlarning faoliyati bilan bankning faoliyati bog'lanib ketadi.

Tijorat banklari tomonidan investitsion faoliyat olib borishdan asosiy maqsad ularning daromadlilikini va likvidlilikini (bankning faoliyati bo'yicha majburiyatlarini) o'z vaqtida bajara olish qobiliyatini ta'minlashdan iborat. Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida tijorat banklarining investitsiya siyosati bank faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi va banklarning likvidlilikini ta'minlaydi. Banklarning investitsion faoliyati turli xil qimmatbaho qog'ozlar: oddiy va imtiyozli aksiyalar, davlat qarzdorlik majburiyatlari, depozit sertifikatlari, veksel va boshqalarga mablag'larini qo'yish orqali amalga oshiriladi. Alohida olingan davlatlarda bank tizimining rivojlanishi va banklar o'tkazadigan operatsiyalarning turlari va ko'lamiga qarab ularning investitsion faoliyati turli yo'nalishlarga qaratilgan bo'lishi va shu operatsiyalar turlari bo'yicha olinadigan daromad salmog'i ham turli xil bo'lishi mumkin. Tijorat banklari investitsion faoliyatining daromadlilik darajasiga bir qator iqtisodiy va tashkiliy omillar ta'sir ko'rsatadi. Bu omillar orasida asosiylari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin: - davlatning barqaror rivojlanuvchi iqtisodiyoti; - tovar ishlab chiqarish va xizmat sohasidagi turli mulkchilik shakllarining mavjudligi, shu jumladan, bank faoliyatida xususiy va aksioner mulk shakllarining ustuvorligi; - kredit-moliya tizimining bir me'yorda va aniq faoliyat yurituvchi strukturasi mavjudligi; - qimmatli qog'ozlar bozorining zamonaviy va rivojlangan muassasalarining mavjudligi; - qimmatli qog'ozlarni muomalaga chiqarish va qimmatli qog'ozlar bozori qatnashchilari faoliyatini nazorat qiluvchi qonuniy aktlar va tartiblarning mavjudligi; - tijorat banklarining xalqaro investitsion faoliyatini yuritish



amaliyotida bo'lgan yuqori sifatli qimmatli qog'ozlar muomalasining amal qilishi; - investitsion faoliyat sohasi va qimmatli qog'ozlar bozori uchun mo'ljallangan yuqori malakali mutaxassislar va tadbirkorlarning mavjudligi. ularni tayyorlash va boshqalar.

So'nggi olti yilda mamlakatimiz aholisi 5 million 500 ming nafarga o'sib, 36 milliondan oshdi. Ularga munosib turmush sharoitlari yaratish maqsadida turar joylar qurilmoqda.

Xususan, 2022-yildan boshlab, 326 ming ta yangi uylar foydalanishga topshirilgan. Bu davrda uy-joy bilan ta'minlash aholi jon boshiga 18 foizga oshgan. Sohaga bozor tamoyillari joriy qilingani natijasida yuzlab xususiy buyurtmachi kompaniyalar shakllandi. Yig'ma temir-betonli ko'p qavatli uylar quruvchi 11 ta yirik klaster paydo bo'ldi. Tadbirkorlarga sharoit yaratilgani tufayli sement, gazoblok, kafel, keramogranit ishlab chiqarish ko'payib, ularning narxi ancha arzonlashdi.

Bu ishlar izchil davom ettirilib, o'tgan yili 60 ming xonadonli ko'p qavatli uylar barpo etildi. 31 ta hududda "Yangi O'zbekiston" massivlarini qurish dasturi boshlandi.

Umuman, joriy yilda uy-joy qurish hajmini 1,5 baravar oshirib, 90 mingga etkazish rejalashtirilgan. Davlatimiz rahbari bu ishlar har bir viloyat iqtisodiy ko'rsatkichlari o'sishiga katta turtki berishini ta'kidladi. Shu bois aholi va quruvchilar uchun 4 ta yo'nalishda yangi engillik va imkoniyatlar belgilandi.

Birinchidan, ko'proq aholini qamrab olish maqsadida rasmiy daromadi etarli bo'lmagan aholiga ham ipoteka krediti olish imkoni yaratiladi. Ularning to'lov qobiliyatini aniqlashda bank kartasidagi aylanma, ijara, kommunal va boshqa xarajatlarga to'langan pullari ham hisobga olinadi.

Dastlabki badalni ko'proq to'lagan fuqarolar bankdan arzonroq kredit olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Subsidiyaga ajratilgan mablag'larni tezroq ishlatish uchun subsidiya xabarnomasining amal qilish muddati 12 oydan 4 oyga tushiriladi.

Shu bilan birga, bu oylar davomida sertifikatidan foydalanmagan fuqarolarga subsidiya olish uchun yana qayta murojaat qilish huquqi beriladi.



Aholini arzon uy-joylar bilan ta'minlashga qaratilgan yana bir loyiha — "Mening birinchi uyim" dasturi. Buning uchun Qurilish vazirligi huzurida maxsus uy-joy kompaniyasi tashkil etiladi. Toshkent viloyati Zangiota tumanidan 36 gektar er ajratilib, 58 ta ko'p qavatli uy, ijtimoiy muassasalar, ko'ngilochar maskanlar quriladi. Bunda tadbirkorlarga savdo va tijorat maydonlarini bozor narxida sotish orqali uy-joylar narxini arzonlashtirishga erishiladi.

Ikkinchidan, qurilish tannarxini pasaytirish uchun yog'och, fanera, yog'ochli opalubka va oynani import qilishda 2025-yilga qadar bojxona boji bekor qilinadi. Yuqori markali sement bo'yicha bojxona boji imtiyozlari yana 1 yilga uzaytiriladi. Buning hisobiga uy-joy qurilish tannarxi 5 foizgacha pasayadi.

Pudratchi tashkilotlarga qurilayotgan uyni qavatma-qavat garovga qo'yish va har bir qavat uchun kredit olish huquqi beriladi. Quruvchi kompaniyalarga har bir ko'p qavatli uy uchun kompensatsiya va kafillik beriladi.

Banklar beradigan kreditlarni davlat tomonidan qayta moliyalash amaliyoti davom ettiriladi.

Eski uylar ko'p bo'lgan shaharlarda renovatsiya dasturiga talab ortayapti. Davlatimiz rahbari buning huquqiy poydevori bo'lishi kerakligini ta'kidlab, "Renovatsiya to'g'risida"gi qonun loyihasini ishlab chiqishni taklif etdi.

Yana bir masala – bugungi kunda ko'p joylardagi qurilishlar ularning infratuzilmasi quvvatiga mutanosib emas. Misol uchun, Toshkent shahrining aholisi har yili 100 mingga ko'paymoqda, yiliga qo'shimcha 20 ming xonadonga ehtiyoj bor. Shahar oqova suv tozalash inshootlari quvvatidan ancha ortiq yuklama bilan ishlayapti. Shuning uchun endi suv, oqova, elektr, gaz, yo'l infratuzilmasini yaxshilashga investor-developerlar ham jalb qilinishi kerak.

Bu yil 90 mingta uy-joy rejasi qurilish materiallari korxonalar uchun katta bozor. So'nggi oylarda dunyoda ham, mintaqamizda ham seysmik faollik kuzatilayapti. Shu bois 1 maydan boshlab, qurilish mo'ljallangan maydonda muhandislik-geologik ekspertiza o'tkazish majburiy bo'lishi, seysmik xavfsizlik talablari yuqori bo'lgan bino-inshootlar faqat reytingi baland korxonalar tomonidan qurilishi belgilandi.



Shuningdek 2023-yilgi ipoteka dasturi bo'yicha ustuvor vazifalar muhokamasi yuzasidan o'tkazilgan yig'ilishda: "Ipoteka – ham ijtimoiy, ham iqtisodiy jihatdan muhim masala. Shuning uchun qurilish ishlarini jadallashtirib, xalqimizga uylarni sifatli qilib topshirish kerak", – dedi mamlakatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev.

Shu asnoda, Toshkent viloyatining Piskent tumanida ko'plab uy-joylar qurilmoqda. "Hi-tech stroy" qurilish tashkiloti 3 gektar maydonni tashkil etadi. Ushbu korxonaga o'z mablag'larini jalb qilish ya'ni ichki investitsiya va tijorat banklaridan kredit olish orqali o'z faoliyatini boshlagan.

Ushbu geografik joylashuv ekologik toza maydon, havosi yaxshi va shahar markazida joylashgan, shuningdek maktab, bog'cha, bozor va ko'ngil ochar maydon va do'konlarga qulayligi bilan ajralib turadi.

Qurilish jarayoni eng talabchan mijozlarning talablariga javob beradigan, ishonchli va sifatli qurilish materiallari ishlatgan holda barpo etilmoqda.

1-jadval

### Korxonaga rezyumesi

1	Korxonaga nomi	"Hi-tech stroy" MCHJ
2	Korxonaning yuridik manzili	O'zbekiston Respublikasi, Toshkent viloyati, Piskent tumani, M.Mirob ko'chasi 2 uy
3	Asosiy faoliyat turi	Uy-joy qurilishi
4	Bank rekvizitlari	MFO 00444, STIR 304972971. Hisob raqami 20210000200228989001
5	Korxonaga ma'muriyatining F.I.Sh., telefon	Boshqaruv raisi– Karimov M.O. Bosh hisobchi – Karimova.L.I.

Ushbu korxonaga o'z mablag'larini jalb qilish va bankdan kredit olgan holda o'z faoliyatini boshlagan. Tijorat bankidan 3103634 ming so'm miqdorda kredit hamda ichki investitsiya miqdori 1230546 ming so'm pul mablag'larini jalb qilgan holda ish jarayonini boshlagan. Shu jumladan mashina, uskunalarga uchun 491713



ming so'm jalb qilingan. Yangi uy-joylar har biri 5 qavatdan iborat bo'lib, jami 90 ta xonadonga mo'ljallangan.

Zamonaviy uy-joy qurilishida yangicha texnologiyalardan foydalanmoqda. Aholi turmush sharoitini yaxshilash maqsadida liftlar, mashina qo'yish uchun garajlar, bolalar o'yingohlari, ko'ngil ochar maydonlar barpo etilmoqda.

"Hi-tech stroy" korxonasi ushbu davrga qadar bir qancha tayyor uy-joylarni aholiga topshirgan. Shu jumladan, 5 qavatli binolardan 4 ta, 4 qavatli binolardan 6ta hamda 9 qavatli binolardan 2 tasini qurib topshirgan.

Ushbu uy-joylarda bugungi kunda yaratilgan keng sharoitlardan foydalangan holda aholi qulay va shinam xonadonlarda istiqomat qilmoqda.

Investitsiya loyihalarini boshqarishning zarurligini quyidagilar bilan izohlash mumkin: moliyaviy nobarqarorlik sharoitida investitsiya loyihasi bo'yicha investitsiyalashning amalga oshirilishi uning samaradorligini pasaytirib yuborish xavfini kuchaytiradi. Bu investitsiya loyihasidan kutiladigan samarani ta'minlashda uni boshqarishga bo'lgan ehtiyojni kuchaytiradi; investitsiya loyihalarini boshqarish vaqt jarayoni bilan bevosita bog'liq. Bu, o'z navbatida, vaqtning investitsiya loyihasi natijalariga ta'sirini maqbullashtirishda muhim o'rin egallaydi. Pulning vaqt mobaynida o'z qiymatini yo'qotib borishi investitsiya jarayonida kapitalning investor loyihadan kutgan samarani hosil qilishini ta'minlash yo'lida to'g'ri va optimal ishlatilishini ta'minlash zaruriyatini keltirib chiqaradi va oshiradi; investitsiya loyihasini amalga oshirishning yakuniy natijasiga ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillardan biri inflyatsiya hisoblanib, u foiz stavkasining surunkali o'zgarib borishi, valyuta kursining o'zgarishi, talab va taklifning o'zgarishi, qonunchilikdagi nobarqarorlik kabilar natijasida yuzaga keladi; turli noaniqliklarning mavjudligi va ta'siri sabab har qanday investitsiya loyihasining kuchli va ojiz tomonlari bo'lishini hisobga olgan holda ularni moliyaviy tahlil va diagnostika qilish orqali loyihani amalga oshirish jarayonida duch kelinadigan risklar, inqirozli vaziyatdan chiqib ketish yuzasidan qarorlar qabul qilish lozim bo'ladi. Bunda ko'riladigan zararlardan o'zini-o'zi sug'urtalash amaliyotini kuchaytirishga e'tibor qaratish muhim ahamiyatga ega.



## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mamatov B.S., D.Yu.Xojamkulov., O.Sh.Nurbekov. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Darslik. T.: "Iqtisod-Moliya", 2014.
2. Nosirov E.I., Asomxodjayeva Sh.Sh., Aliqulov M.S. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish. 1-qism. T.: "Iqtisod-Moliya", 2020.
3. Zoyirov I.S., Asomxodjayeva Sh.Sh., S.B.Yunusova. Investitsiya. Darslik. T.: "Iqtisod-Moliya", 2019.
4. [www.stat.uz](http://www.stat.uz) – O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy sayti
5. [www.cbu.uz](http://www.cbu.uz) – O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki rasmiy sayti

